

РОЗДІЛ 10 ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.12

СУЧАСНІ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВOROЗУМІННЯ І ПРОБЛЕМА ІДЕНТИЧНОСТІ

PHILOSOPHICAL CONCEPTUALIZATION OF LAW COMPETANCE AND PROBLEM OF IDENTITY

Гайворонюк Н.В.,
к. філос. н., доцент кафедри філософії та політології
Львівський державний університет внутрішніх справ

Обґрунтовується філософсько-правова концептуалізація праворозуміння у зв'язку з проблемою ідентичності. Висвітлюються питання сучасних підходів до праворозуміння та нові форми ідентичності. Наголошується на світоглядних характеристиках сучасного світу та їх плюралістичному характері. Визначаються особливості філософського розуміння права на ідентичність.

Ключові слова: філософія права, концепції праворозуміння, проблема ідентичності, право на ідентичність.

Обосновывается значение философско-правовой концептуализации правопонимания в связи с проблемой идентичности. Освещаются современные подходы к правопониманию, раскрываются новые формы идентичности. Акцентируется внимание на мировоззренческих особенностях современного мира и их плюралистическом характере. Определяется специфика философского понимания права на идентичность.

Ключевые слова: философия права, концепции правопонимания, проблема идентичности, право на идентичность.

These are devoted to the issue of law competence in the epoch of postmodern. Attention is paid to debatable aspects of law competence in post classical (non-classical) theories of law. Focuses on their plural character. Defines the features of postmodern conceptualization of legal consciousness. Determined particularity of postmodern law competence.

The problem of modern concepts comprehension because comprehension process is important and urgent category, because of the understanding of the law depends on its implementation and application. The problems of comprehension, describes and characterizes scientific approaches to modern scientific concepts comprehension. Grounded modern scientific questions modern concepts of comprehension as the process of comprehension is important and relevant category because of the understanding of the law depends on its implementation and application. The problems of comprehension, describes and characterizes scientific approaches to modern scientific concepts comprehension. Grounded modern scientific concepts, scientific category, identifies certain types and levels of comprehension.

Modern law is dynamic and social construct, a legal reality. It is the result of human activity. This law is based on the opposition, which ensure continuous development.

The law is closely related to man and his status in the world today.

Important role in legal theory played an anthropological turn held in the second half of the twentieth century. At the first place was the problem of man and his identity.

Now the problem has changed. Identity is the result of free election. Polyphonic nature is it feature. The main issue of identity is a matter of choice and freedom. But not dictatorship. The right to identity is the core contemporary thinking of law. It's based on the human rights and freedoms.

The right to identity divided into individual and social aspects. The individual aspect is associated with the meaning of life, social dimension ensures the safety of life. human rights are the foundation of a secure life.

Key words: philosophy of law, law competence, problem of identity, identity of law.

Стрімкі зміни, що нині відбуваються практично у кожній сфері суспільного та індивідуального буття, спонукають та підштовхують до перегляду та розуміння їх звичних форм. Дискусії, що точаться у теорії права щодо ролі, яке воно виконує сьогодні, щодо змісту та відображення у різних буттєвих іпостасях, є тому наочним підтвердженням. Якщо класичне розуміння права, що сформувалося у попередню (модерну) добу, характеризувалося як таке, що мало ознаки беззаперечної істини, то в умовах зміни духовної атмосфери та культурно-сміслових параметрів глобалізаційного світу все відбувається інакше. Право є однією зі сторін буття, а тому, як і буття, воно піддається змінам, які є результатом інсинуацій часу, що розпочались в різних країнах ще у минулому столітті і продовжуються донині. Перманентні зміни, що відбуваються у світі, або т. зв. «плинні часи» ускладнюють розуміння права, його суспільне та індивідуальне призначення хоча б тому, що змінилась (і продовжує змінюватись) сама людина, яка вільно ідентифікує себе в системі нових суспільних координат та вільно обирає свою індивідуальну, релігійну, національ-

ну ідентичність. Робить вона це насамперед крізь призму права, адже найважливішим ідентифікатором для неї у XXI столітті стають права людини. Проблема ідентичності розкриває себе по-новому хоча б тому, що загальною основою ідентифікаційних процесів у їх широкому значенні є розуміння людиною своїх основних прав і свобод.

За таких умов стає актуальним досліджувати та аналізувати право на основі міждисциплінарного підходу, зокрема, включаючи до аналізу права той інструментарій, яким користується філософія права, тобто максимально можливий рівень теоретичного узагальнення. Ще одним фактором, що свідчить про потребу переходу на новий рівень праворозуміння є визнання плюралізму як вихідного принципу аналізу, який у праві розкривається через виявлення всіх його форм, наявних у суспільстві, з'ясуванні насутих проблем і визначенні оптимальних варіантів взаємодії людини з інститутами права, їх філософською концептуалізацією. В свою чергу множинність праворозуміння, що приходить на зміну уніфікованому тлумаченню права, неможлива, як зазначалось вище, без міждисци-

плінарних узгоджень, обговорення дискусійних питань, використання наявних у філософії права методик та методологій аналізу. Все це робить актуальним вивчення проблематики, в якій право виступає окремим предметом філософування та концептуалізації.

У сучасній зарубіжній та українській науці є чимало досліджень, присвячених ролі та змісту права, загалом, праворозумінню. Наукові розвідки таких учених як В. Лапаєва, К. Мелкевік, Н. Мозоль, Ю. Оборотов, П. Рабінович, О. Слюсаренко, І. Честнов та ін., створили фундамент для сучасного філософсько-правового осмислення права. Серед філософів, чій роботи мають методологічне значення у вивченні обраної теми у зв'язку з проблемою ідентичності варто виділити З. Баумана, В. Вельша, П. Гречка, П. Козловські, С. Куцупал, В. Лук'янець, В. Огорокова, К. Харта та ін.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі сучасних концепцій праворозуміння показати їх зв'язок з проблемою ідентичності, виокремивши при цьому поняття «право на ідентичність».

Розуміння права, його ролі у суспільних та державотворчих процесах, розкриття та збагачення його змісту є однією з актуальних тем філософсько-правової науки. Представники інших галузей наукового знання не менш зацікавлені вивчають різноманітні аспекти праворозуміння, про що свідчить хоча б той факт, що тлумачення права безпосередньо пов'язується із різними сферами суспільного та індивідуального буття. Характерною ознакою сучасних філософсько-правових концепцій праворозуміння є їх множинний характер. З метою підтвердити цю думку наведемо найбільш відомі, узагальнені підходи до праворозуміння. Зокрема, прихильники аксіологічного тлумачення права виходять з того, що вихідною формою буття права є громадська свідомість, а тому під правом розуміють систему ідей або понять про загальнообов'язкові норми, права, обов'язки, заборони, природні умови їх виникнення та реалізації, порядок і форми захисту, які є в громадській свідомості й орієнтовані на моральні цінності. Право розуміється як нормативно закріплена справедливість, а закон розглядається як його форма, покликана відповідати праву як його змісту. Другий підхід (нормативний) виходить з того, що всі норми права зафіксовані у законі, а тому право і закон ототожнюються. Разом з тим підкреслюються такі властивості права, як формальна визначеність, точність, однозначність правового регулювання. Прихильники «соціологічного» підходу ототожнюють процеси правотворчості й застосування права, тоді як умовно дотримання та забезпечення режиму законності може бути діяльністю правозастосовувальника в межах, установлених законом.

Одним із поширених є інтегративний підхід, який ураховує і поєднує все цінне в зазначених концепціях праворозуміння. Його автор (Д. Холл) має на меті створення єдиного уявлення про право шляхом синтезу правових норм, правових процесів і моральних цінностей.

Про що свідчить наявність цих та багатьох інших підходів до праворозуміння? Насамперед про те, що сьогодні відбувається активний пошук нового «образу» права та його концептуального осмислення. І хоча окремі дослідники вказують на методологічну кризу праворозуміння (А. Скоробагатов), інші, такі як П. Рабінович, тримаються думки про те, що змістовна плюралістичність праворозуміння була і залишається його нездоланою властивістю [5, с. 24].

Важливим фактором, що впливає на розуміння права є його «прив'язаність» до правової реальності. Але у «плинні часи» (так називає постмодерн З. Бауман) догма права втрачає свою стійкість, також стає плинною, рухомою. Український дослідник Ю. Оборотов звертає на це увагу і постулює, що по суті йдеться про творення нового буття права і держави, котре стає предметом наукового

аналізу, базованого на врахуванні кризових явищ у правовій реальності та державному житті сучасного суспільства [4, с. 51]. Отже, на основі співставлення сущого і належного у праві відбувається виявлення всіх його форм, що існують у суспільстві, діагностика проблем і визначення можливих шляхів подолання приниження людини з боку суспільних структур [4, с. 19].

Виділимо загальні методологічні принципи, котрі можуть вважатись базовими для сучасної методології правознавства. Додамо, що на цих принципах побудована концептуальність посткласичних теорій праворозуміння (вони, в свою чергу, були відображенням найважливіших змін або «поворотів» у соціогуманітарному знанні другої половини ХХ століття). Серед них: 1) принцип додатковості, з якого випливає відсутність єдиного привілейованого погляду на об'єкт і залежність образу об'єкта від використаного методу його конструювання і пізнання. Принцип додатковості постулює невичерпність вимірювань, поглядів на об'єкт, і, як наслідок, множинність типів праворозуміння; 2) по-друге, лінгвістичний «поворот», з яким пов'язане конструювання та відтворення правової реальності за допомогою мови; 3) по-третє, антропологічний «поворот», який вважає людину в усіх її проявах центром соціальності і, тим самим, правової системи, адже саме людина створює правову реальність, відтворює її своїми діями і ментальною (психічною) активністю; 4) прагматичний «поворот», сутність якого стосовно правознавства полягає у тому, щоб визнати за реальне існування права лише те, що (його знакове вираження) втілюється у практичних людей – носіїв правових статусів. З означених вище «поворотів», як зазначає І. Честнов, впливає антифундаменталізм і конструйованість права як проявів посткласичної методології юриспруденції [6, с. 78-80].

Отже, сучасне право є правом з постійно мінливим змістом, тобто являє собою таке праворозуміння, у якому акцент робиться не на статистику, а на динаміку права (механізм відтворення права) при збереженні його нормативності. Це право не відчужене від суб'єкта, воно є соціальним конструктом, правовою реальністю, яка створюється та реалізується людською активністю. Це право, в якому його об'єктивність (нормативність) знову таки тісно поєднана з активністю суб'єкта. І нарешті, це право є діалогічним (поліфонічним), містить у собі протилежності, які й забезпечують його «перманентне становлення, яке ніколи не буде завершеним» [7, с. 12].

У будь-якому разі очевидно, що це право тісно пов'язане із людиною та її статусом у сучасному світі. Для розуміння цього моменту варто нагадати про антропологічний «поворот» у гуманітарній науці, який розпочався у 60-ті роки минулого століття і відіграв вирішальну роль не лише у праворозумінні. Приблизно у цей же час психолог Е. Еріксон (у другій половині ХІХ століття) досліджував психічні механізми процесу ідентифікації індивідів, чим започаткував постановку проблематики ідентичності. Як в зарубіжній, так і українській інтерпретації вона насамперед пов'язана з людиною та її головними смисловими запитаннями, які виникають на ґрунті співставлення понять «тотожність» і «відмінність». Але у сучасному світі, який ще класифікують як постмодерний, ідентичність має свою специфіку і виражається через прийняття ідеї самоцінності кожного суб'єкта.

Насамперед, вона починається з права на ідентичність у фундаментальному сенсі цього слова (можна провести аналогію з правами людини) – як свободи, свободи вибору своєї ідентичності. Іншими словами, це – «фундаментальне право на своєрідність», право на самобутність, відмінність і т.д.

Розуміння права на ідентичність започатковане відносно недавно у документах ООН стосовно розуміння її не лише як демократичної норми, а як акта вільного вибору,

який здійснює індивід за наявності інших альтернатив. «Щоб стати повноцінними членами товариств, побудованих на різноманітті, і сприйняти загальнолюдські цінності терпимості і поваги до загальних прав людини, індивіди повинні вийти з жорстких рамок тієї чи іншої ідентичності». Крім того, почуття самотності та приналежності до групи, що поділяє загальні цінності, має величезне значення для індивіда. Однак кожна людина може ототожнювати себе з багатьма різними групами [2].

У сучасному світі ідентичність конституюється як процесуальне розрізнення, комунікація відмінностей – індивідуального і соціального. Варто погодитись із такою дуальністю, підміченою А. Гречко. Він зазначає, що у такій ідентичності індивідуальне тяжіє до екзистенції, або справжнього існування, а соціальне – до виразно мінімальної, але все ж гарантії того, що це справжнє існування збережеться, отримає інституційну підтримку, знайде безпечну інфраструктуру [1, с. 178]. Однією із «опор» такої

«безпечної конструкції» для сучасної людини повинно стати право.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити: по-перше, сучасні концепції праворозуміння мають плюралістичний характер, що у цілому відповідає світу, який постійно змінюється; по-друге, розуміння права є динамічним процесом, у якому відображаються зміни суспільного та індивідуального буття; по-третє, філософська рефлексія щодо права може бути «містком», що прокладається у міждисциплінарній галузі з метою виявлення прихованого «на глибині» потенціалу праворозуміння. При цьому вихідним принципом щодо права та його розуміння повинен залишатись принцип плюралізму як такий, що сприятиме не лише кількісному зростанню правового знання, але і його якісному відбору. І, нарешті, філософія права має великий потенціал для аналізу праворозуміння у сучасних суспільствах, які базовані на нових підходах до розуміння ідентичності, зокрема, права на ідентичність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гречко П. К. Идентичность – постмодернистская перспектива / П. К. Гречко // Вопросы социальной теории. – 2010. – № 4. – С. 171–190.
2. Доклад о развитии человека. Культурная свобода в современном многообразном мире [Електронний ресурс]. – Режим доступу : hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2004-russian.pdf
3. Мартышин О. В. Совместимы ли основные типы понимания права? / О. В. Мартышин // Государство и право. – 2003. – № 6. – С. 13-15.
4. Оборотов Ю. Н. Разнообразие парадигм правопонимания эпохи постмодерна / Ю. Н. Оборотов // Наук. пр. Одес. нац. юрид. акад., 2008.
5. Рабінович П. М. Філософія права : навчальний посібник / П. М. Рабінович. – К., 2013. – 232 с.
6. Честнов И. Л. Правопонимание в эпоху постмодерна / И. Л. Честнов // Правоведение. – 2002. – № 2. – С. 4-16.
7. Честнов І. Посткласична методологія права / І. Честнов // Право України. – 2014. – № 1. – С. 78-84.